

SZEMLE

V. Ecsedy Judit: A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában 1473–1800. Budapest, 1999, Balassi K., 372 l.

A közelmúlt művelődéstörténeti publikációit figyelve szembeötlik az az érdekes tény, hogy a hazai könyvészetrel foglalkozó kiadványok nagy részének megjelentetésében óriási szerepe van a humán területek kiadójaként a legelsőek közé felnőtt Balassi Kiadónak. A viszonylag kevés olvasót vonzó, mert speciálisan szakmai érdeklődést feltételező könyvjegyzékek, könyvtártörténeti adatok közlésében egyedülálló eredményeket felmutató Szegedi Könyvtörténeti Műhely mellett az Országos Széchényi Könyvtár az a szellemi közeg, ahol a könyv- és nyomdatörténeti szaktanulmányok megszülehetnek. A szűkre szabott publikációs lehetőségek azonban az utóbbi években valóban csak a legbensőbb szakmai kör számára tették lehetővé az újabb feltárások és kutatási eredmények megismerését. Ugyan nem hiába jelent meg számotlan fontos részadatot közlő tanulmány, változott meg a hazai könyvkiadás jelenével együtt annak történeti feltárása is, a könyvesboltok kínálatában alig szerepelt olyan kötet, amely szakmai megbízhatósága és összefoglaló jellege miatt jó szívvel ajánlható lett volna minden könyvtár polcára, minden – könyvtártudományt és magyar irodalmat oktató – tanár és egyetemi hallgató olvasmányjegyzékére. Ezt a hiányt felismerve tett jelentős lépést a Balassi Kiadó, amikor a közelmúltban megjelentette Madas Edit és Monok István *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig* c. kötetét, most pedig V. Ecsedy Judit nyomdászattörténeti összefoglalóját.

A mintegy 33 ívnyi nyomdatörténeti tanulmány – csak összehasonlításképpen: a Magyar Könyvszemle éves terjedelme 40 ív! – 327 év hazai könyvkiadását tekinti át. Az „áttekintés” szó rögtön vissza is vonandó, az imponáló terjedelem és a hatalmas korszak úgy áll arányban egymással, hogy minden jelentős adat, kiadvány, nyomdász és nyomda értékének megfelelő szinten szerepel benne, a tömör megállapítások mögött szaktanulmányok sokasága, adatok ezreinek feldolgozása rejlik. V. Ecsedy Judit munkájában meg tudta valósítani a mikrofilológiai precizitás és az olvasmányosság kívánatos összehangolását és valóban alapvető és régóta hiányzó kézikönyvet hozott létre.

Az 1800-ig terjedő korszak magyarországi könyvnyomtatásának története nemcsak azért hiányzott a palettáról, mert a legutóbbi – közel negyvenéves – összefoglalások (Fitz József: *A magyar könyv története 1711-ig*, Bp., 1959., Gulyás Pál: *A könyv sorsa Magyarországon*, 1–3, Bp., 1961.) a korszakhatárt is az irodalom-ill. történettudományban szokásos korábbi évszámoknál húzták meg, hanem azért is, mert éppen a közelmúlt évtizedei hoztak olyan mennyiségben és minőségben újabb eredményeket, amelyek lényegesen megváltoztatták a hazai könyvkultúráról alkotott képet. Az említett szegedi műhely mellett elsősorban a legregebben folyó szervezett kutatást kell említeni, az Országos Széchényi Könyvtár Régi Magyarországi Nyomtatványok Bibliográfiai (RMNy) Csoportjának munkáját, amely szerencsésen átvészelte a könyvtár válságos időszakait, hely- és vezetőváltásait, és cédulákra épített alapku-
tatásait még a gépesített világ sem rendítette

meg. (Megjegyezzük, hogy ez a kutatás a kezdetektől olyan következetes rendszerben működik, hogy feltehetően csupán pénzkérdés a korszerű adatbázis kialakítása és a meglévő soktízezer adat adaptálása.) A Borsa Gedeon, majd P. Vásárhelyi Judit által vezetett osztály egyik talpköve az a nyomdatörténeti kutatómunka, amelyet V. Ecsedy Judit végzett az elmúlt évek folyamán, amikor is egymás után dolgozta fel a 17. századi nyomdák történetét és tette közzé a betűkészletekre, nyomdai felszerelésekre, létező vagy feltételezett nyomdákra vonatkozó kutatásait az Országos Széchényi Könyvtár évkönyveiben, szakfolyóiratokban, tanulmánykötetekben. Kandidátusi díjszertációja megvédésekor már tudni lehetett, a szerző nagyobb összefoglaló munka megírására is érett és ezt a várakozást be is teljesítette a mostani monografikus összefoglalás.

V. Ecsedy Judit munkáján érződik az RMNY csoportban szerzett rutin és az aszketikus, csak az adatokra koncentráló önfegyelem, amely mögött hatalmas anyag megbízható szakismerete rejlik. Az egyes nyomdák vagy nyomtatványok aprólékosan feltárt jellemzőit itt olyan szintézisbe kellett foglalnia, amely a részletek ismerete mellett három és negyedszázad év társadalmi, kulturális és technikai fejlődését is tükrözi. A kötet felépítése a kronologikus rendet követi, az egyes korszakokat vázlatnak nevezett, ám átfogó szemléletmódról tanúskodó bevezető nyitja meg. Természetesen az egyes korszakok a mechanikus csoportosítást alakíthatják és a tárgyalat nyomdák jelentőségüknek és a technikai vagy társadalmi fontosságának megfelelően nyerne értékelést. Remélhetőleg senkinek sem jut majd eszébe annak mérlegetése, hogy átlagban hány sor jut egy nyomdára, és akkor, ha egyetlen nyomtatvány megjelenítéséről több bekezdés szól, mint más nyomda többévi terméséről, elhisszük majd a szerzőnek, hogy a „rangsor” mögött adat és objektív szakismeret rejlik, és senki nem kezd értelmetlen dekázgatásba, mint teszik azt a lexikonok hatásvadászatra törekvő recenziói.

A magyarországi könyvnyomtatást feldolgozó monográfia természetesen a hazai ös-

nyomdászat bemutatásával kezdődik. A könyvnyomtatás félévszázados fordulóján megindult és sok szakmai nézetkülönbséget felszínre hozó értékelések és vizsgálatok megnyugtató összefoglalását olvashatjuk most V. Ecsedy Judit tollából. Külön örvendetes, hogy a kötet nem bizonyult szűk látókörűnek és figyelmet fordított arra, hogy a hazai könyvnyomtatás ínséges esztendeiben külföldön megjelent magyar könyvek jelentőségét is méltassa. A nyomdák rendszerezése általában a területi és a felekezeti elvet követi, beszédes statisztikával is alátámasztva a csoportosítások jogosságát. Miután minden nyomtatvány akárcsak cím szerinti felsorolása lehetetlen, V. Ecsedy Judit jó érzékkel választja ki azokat a műveket, amelyek egy-egy nyomda munkálkodását, a művelődésben betöltött szerepét leginkább jellemzik. A kötet cím következetes megvalósítását tükrözi, hogy a magyar nyomdák tevékenységének bemutatása mellett helyet kapnak a Magyarországra bevándorolt külföldi nyomdászok, de külön fejezet foglalkozik az erdélyi románság számára nyomtató cirill betűs nyomdákkal vagy a tévesen feltételezett műhelyekkel is. A könyvnyomtatás történetének tárgyalása nemcsak annak ismeretét igényli, hogy mit nyomtattak, hanem ugyanekkora hangsúlyt kap a hogyan is. V. Ecsedy Judit a legapróbb részletekig ismeri a könyvnyomtatás technikai fejlődéstörténetét, kitekintésében pedig a kapcsolódó mesterségekkel és kézművesiparokkal (papírmalmok-papírkészítés, betűmetszés–betűöntés–betűminiták, könyvkötés) is foglalkozik. A könyvkiadás és nyomtatás szabályozásának kérdéskörében tárgyalja a kötet a nyomdaalapítás, a cenzúra, a tiltott könyvek és privilégiumok kérdését.

„A magyar könyvkereskedelem történetének vázlata 1800-ig” című fejezet Pavercsik Ilona munkája. A szerző, aki szintén az RMNY csoportban bontakoztatta ki munkásságát és maga is több nyomda történetét térképezte fel, ezúttal – a tőle megszokott precizitással – a könyv terjesztésével foglalkozik. El kell ismerni megállapítását, hogy noha irodalomjegyzékében szép számmal szerepelnek a könyvkereskedelemmel foglalkozó könyvek és tanulmányok, a

források feldolgozása még sok levéltár és helytörténeti gyűjtemény dolgozóinak ad munkát, esetleg könyvtárszakos egyetemistáknak is sikerrel kecsegtető feladatot.

A rengeteg adattal dolgozó kiadvány használóinak fontos segédeszközei a mutatók. Precíz hely- és névmutató mellett összeállította a szerző a könyvtörténeti fogalmak mutatóját is és sehol eddig nem található teljességgel listázta az 1473 és 1800 között működött nyomdák és nyomdászok adatait.

Utaltunk már rá, hogy V. Ecsedy Judit munkája egyszerre tölti be a hiányzó szakmai szintézis, a könyvtári kézikönyv és az egyetemi tankönyv feladatait. Éppen azért, mert a kötetet várhatóan még sokszor ki fogják adni, érdemes néhány apró helyesbítendő adatra felhívni a figyelmet. Megjegyzéseink elsősorban a szakirodalmi hivatkozásokra vonatkoznak, ezért könnyen korrigálhatóak és az impozáns összefoglalás adatgazdag feldolgozásait nem érintik. Természetesen elfogadjuk a szerzőnek azt az elvét, hogy az ajánlott irodalom jegyzékében csak a nyomdatörténeti érdekű köteteket, tanulmányokat sorolja fel és él a szükséges szelekcióval, tehát az egyes nyomtatványok irodalomtörténeti megközelítésvé értékelései kimaradnak. Mivel többnyire régi és ritka nyomtatványokról van szó, kiegészítenénk a jegyzéket a régi nyomtatványok – amúgy sem nagy számú – faksimile kiadásának megemlítésével. (A kötet csupán az ősnymtatványok hasonmásait regisztrálja, a *Chronica Hungarorum* esetében viszont a miniatűr hasonmás-kiadást is.) Örvendetes, hogy a kiadó az adott keretek között lehetőséget teremtett illusztrációk bemutatására, utalni kellene azonban néhány olyan kötetre is, amelyek a régi nyomtatványok megismerésének vizuális lehetőségéhez járulnak hozzá, pl. Soltész Zoltáné–Haiman György: *A magyar könyvnyomtatás képeskönyve 1473–1973*. Bp., 1973.; Szántó Tibor: *A szép magyar könyv*. Bp., 1974. Nem teljesen érthető, miért nem szerepel a 17. századi kolozsvári nyomdák szakirodalmában Haiman György Tótfalusi-monográfiája és miért van ott csak az 1702-ben meghalt Tótfalusi tevékenységének 18. századi

tárgyalásakor. Hiányzik a Huszár Gálra vonatkozó szakirodalomból a róla szóló – igaz, nem csupán nyomdatörténeti érdekű – monográfia: Botta István: *Huszár Gál élete, művei és kora, (1512?–1575)*. Bp., 1991, (Humanizmus és reformáció), és nem tudhatjuk, hogy az egyetlen példányban 1970-ben előkerült Huszár Gál-féle énekeskönyvről jelent-e meg publikáció. Egy újabb kiadásban talán meg lehetne oldani a szakirodalmi hivatkozások takarékos, egyegy névre vonatkozó annotációját. Név nélkül kevés eligazítást adnak ugyanis az „egy magyar nyomda a 18. században”, „az utolsó vándor-nyomdász” vagy az „egy bártfai nyomdász” megjelölésű tanulmánycímek. Az már a nyomdatörténetéssel szembenálló nyomdai örökö műve lehet, hogy az alapműnek számító Gulyás Pál-monográfia négyféle, a saját munkahelyen készülő *Régi Magyarországi Nyomtatványok Bibliográfiája* háromféle címleírasi formával szerepel. Apró elírás a 217. lapon Korabinsky János Mihály a névmutatóban idézett Korabinszky János Mátyás helyett és Königsberg német neve ellenére nem Németországban, hanem Kalinyingrád néven Oroszországban található. A könyvtörténeti fogalmak jegyzékét bővíteni kellene a szövegben szereplő fraktúr, fusoria, konc, matrica, patrica, rizsma, rubrikált szavak magyarázatával. A felesleges akribiának tűnő észrevételek ezúttal valóban csak a minimális fáradsággal megvalósítható jobbítás szándékával íródtak. Mint az egész ismertetésben tettük, végezetül sem győzzük eléggé hangsúlyozni, hogy V. Ecsedy Judit rendkívül fontos és magas színvonalú munkát jelentetett meg. Végiggondolva azt az értékelést, amely a magyarországi könyvnyomtatás történetét a nagy nyugat-európai nemzetek könyvtermésének elemzéséhez hasonlítva lekcinsnylő megállapításokat tesz, két különleges adatot kell ismételtelen felidézni: az első Magyarországon nyomtatott könyv kiadásával a hatodik helyen állunk Európában, megelőzve olyan jelentős kultúrájú nemzeteket, mint Anglia és Spanyolország, továbbá az 1800-ig tartó időszakban Magyarországon 386 nyomda illetve nyomdász működött. Jelen kötet ezt a mino-

ségben és mennyiségben egyaránt jelentős teljesítményt foglalta össze és értékelte – színvonalának megfelelően. Hatalmas munkájával V. Ecsedy Judit hozzájárult ahhoz, hogy az európai könyvkultúrában a magyar nyomdászattörténet összefoglaló képe méltó helyet foglaljon el.

NÉMETH S. KATALIN

Lengyel András: „Közkatonái a tollnak...”
Vázlatok Szeged sajtótörténetéhez. Szeged,
 Bába és Társai Kft., 1999. 494 l.

Hírlapjaink és folyóirataink múltjáról szólva közhelyként rögzült, hogy a magyar sajtó a reformkortól kezdve egyközpontú, Budapestcentrikus képződményként alakult ki. A fővárosban jelentek meg az országos érdeklődésre számot tartó lapok, s ennek megfelelően az utánpótlás, a követő elmaradás voltak a vidéki lapok legfőbb jellemzői. Történtek ugyan kísérletek arra, hogy legalább az erdélyi magyar sajtót egy másközpontú és részben a budapestitől független jelenségnek tekintsék, de ezt a törekvést is inkább csak az erdélyi kutatók és publicisták fogadták el. Jelentősként leggyakrabban a nagyváradi sajtót vették figyelembe, aminek azonban elsősorban Ady Endre pályakezdése az oka. Néhány más, a 19. sz. utolsó harmadában gyors fejlődésnek induló várossal együtt Nagyvárad is csak azt vívta ki magának, hogy az első világháborút megelőzően a budapesti sajtó egyik fő utánpótlási helyszínének tekintették. E torzkép nem kevéssé azért alakulhatott ki, mert részben kislélegzetű írások szoktak a vidéki sajtóval foglalkozni, részben pedig inkább megemlékező és anekdotamesélő igénynyel, semmint megbízható történelmi felkészültséggel.

Lengyel Andrásnak a közelmúltban megjelent kötete alkalmas arra, hogy az eddig említett babonákat elfújja. Sajtótörténeti dolgozatait, cikkeit jó két évtized óta lehet ismerni szakfolyóiratokból és helyi lapokból egyaránt, s így azt is lehet tudni róluk, hogy szerzőjük

tudományos komolysággal és apparátussal látott neki, hogy feldolgozza Szeged sajtójának történetét. Munkálkodása ezzel a kötettel érett gyümölcsöt hozott: az egyes dolgozatokról és cikkekről kiderül, hogy egységbe rendeződnek, és kirajzolódik belőlük Szeged mint regionális központ sajtójának története a második világháborúig. Lengyel András kötetének bevezetőjeként meg is írta ezt a sajtótörténeti áttekintést, lényegileg egy szegedi sajtótörténeti monográfia vázlatát mintegy négy ív terjedelemben. Ez az írás megállná a helyét egy – ma még sajnos hiányzó, illetve torzóban maradt – magyar sajtótörténeti monográfia fejezeteként is.

A szegedi hírlapkiadás az 1870-es évtizedtől mutatta az önállóságra termett sajtóélet képét: az évtized végére egyszerre két politikai lap tudott megjelenni, ezek már napilapként voltak képesek versengeni egymással, s hamarosan pártpolitikai irányzatok megtestesítői voltak. Rovatrendszerük ugyanolyan tagolt lett, mint az országos napilapoké; nem szenvedtek a magyar vidéki sajtó általános betegségében, a lapot eladni képes érdekes híryanagy és a színvonalasan megírt publicisztika hiányában, hanem feltűntek saját tudósítói, majd riportereik az 1880-as években, és eredeti táviratokat közöltek. Olyan elsőrangú szerkesztők és publicisták működtek folyamatosan, akik az országos sajtó igényeit is kielégíthették, függetlenül attól, hogy utóbb tovább léptek-e fővárosi újságíróvá vagy sem. Mikszáth Kálmán, Gelléri Mór, Kulinyi Zsigmond, Kabos Ede, Sas Ede, Pósa Lajos, Gárdonyi Géza, Thury Zoltán, Tömörkény István, Tápai Szabó László, Móra Ferenc és Juhász Gyula csak egy részét jelenti a névsornak. Szeged újságolvasó (legalábbis előfizető) polgárainak tájékozódása is alátámasztja, hogy látókörük Erdélytől Bécsig terjedt, a politikai és kereskedelmi tájékozódástól az oktatáson át a sport iránti érdeklődésig nagy területeket magába foglalt. Ilyen tájékozódású polgárság mellett az 1890-es évekre a budapestihez hasonló nagyvállalkozássá vált a szegedi lapkiadás, a városképben is felhívta magára a figyelmet a sajtószékház megjelenése formájában, 1896-ra pedig már innen kiindulva szer-